

ТЎҚИМАЧИЛИК КОРХОНАСИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ САЛОҲИЯТИНИ БАҲОЛАШ УСУЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Жўрақулов Жавохир

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти

ORCID: 0009-0000-3132-7899

javokhir.jurakulov011@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада тўқимачилик корхоналарида мавжуд барча ресурслар ҳолати ва улардан фойдаланиш даражасини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқариш салоҳиятининг мутаносиб тарзда ривожланишини баҳолаш усулини такомиллаштириш масаласи ўрганилган.

Калит сўзлар: мослашиш, салоҳият, ишлаб чиқариш салоҳияти, баҳолаш, самарадорлик, мутаносиб ривожланиш.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДА ОЦЕНКИ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ МОЩНОСТИ ТЕКСТИЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Журакулов Жавохир

Ташкентский институт текстильной и лёгкой промышленности

Аннотация. В статье рассматривается вопрос совершенствования методики оценки пропорционального развития производственного потенциала с учетом состояния всех имеющихся ресурсов и уровня их использования на текстильных предприятиях.

Ключевые слова: адаптация, потенциал, производственный потенциал, оценка, эффективность, устойчивое развитие.

IMPROVEMENT OF THE METHOD OF ASSESSING THE PRODUCTION CAPACITY OF A TEXTILE ENTERPRISE

Jo'raqulov Javoxir

Tashkent Textile and Light Industry Institute

Abstract. This article examines the issue of improving the method of assessing the proportional development of production potential, taking into account the state of all available resources and the level of their use in textile enterprises.

Keywords: adaptation, potential, production potential, assessment, efficiency, sustainable development.

Кириш.

Маълумки, бугунги кунда жаҳон амалиётида барча соҳаларда амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий устувор йўналишларидан бири сифатида аҳоли турмуш даражасини яхшилашга йўналтирилган мамлакатни иқтисодий ривожлантиришга қаратилган узоқ муддатли стратегик мақсадни амалга ошириш ва Ўзбекистоннинг жаҳон бозоридаги рақобатдошлигини таъминлаш ҳамда мавқеини мустаҳкамлашга йўналтирилган таркибий ўзгаришлар ва юксак технологияларга асосланган замонавий тармоқлар ва ишлаб чиқариш соҳаларини жадал ривожлантириш сиёсатини давом эттириш талаб этилмоқда. Бу борадаги муаммоларни ҳал этишда мавжуд барча ресурслардан оқилона фойдаланиш асосида ишлаб чиқариш салоҳиятидан мутаносиб тарзда фойдаланишни йўлга қўйиш орқали рақобатбардош маҳсулот турларини ишлаб чиқаришда кечиктириб бўлмайдиган вазифалар мавжуд бўлиб, ушбу жараёнда тўқимачилик корхоналари ривожланишини бошқаришда ишлаб чиқариш салоҳиятини баҳолаш усуллари такомиллаштириш масаласи муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар шарҳи.

Муаллифлар томонидан корxonанинг ишлаб чиқариш салоҳиятини баҳолаш бўйича мавжуд тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатадики, бундай баҳолашнинг ягона назарияси ва услубияти ҳанузгача ишлаб чиқилмаган. Тадқиқотчилар турли баҳолаш мезонлари ва уларни танлашга ёндашувлар асосида ўзларининг концептуал ёндашувларини таклиф қиладилар ва муайян муаммоларни ҳал қилиш учун мўлжалланган баҳолашнинг мавжуд усуллари ва усуллари таҳлил қилиш, баҳолаш, қоида тариқасида, корxonанинг салоҳият имкониятларини акс эттирувчи ушбу иқтисодий тоифанинг моҳиятига тўлиқ мос келмайдиган корхона ишини тавсифловчи кўрсаткичларнинг ҳақиқий эришилган қийматлари асосида амалга оширилади, деган хулосага келишимизга имкон беради.

Иқтисодий фаолиятни таҳлил қилиш амалиётида корxonанинг ишлаб чиқариш салоҳияти ҳолатини баҳолаш усуллари мавжуд. Ушбу усулларга асосланиб, бир неча йиллик маълумотлардан фойдаланиб, ишлаб чиқариш салоҳиятининг ҳолатини баҳолашда ўзгаришлар динамикасини аниқлаш мумкин. Бироқ, бундай динамика инновацион ривожланиш концепцияси билан бир хил эмас, ҳолбуки илгари у корxonанинг ишлаб чиқариш салоҳиятини ривожлантиришни баҳолаш учун ишлатилган. Шу каби усулларга Р.А.Исаев, Г.С.Мерзликина ва Л.С. Шаховская, Л.Д. Ревуцкий, П.А.Фомин ва М.К. Старовойтов томонидан ишлаб чиқилган усуллар киради.

Исаев (*Abdurahmonovich, 2020*) томонидан таклиф этилган усулда тўқимачилик корхоналари салоҳиятини баҳолашда интеграл кўрсаткичдан фойдаланиш амалиёти таклиф этилган.

Мерзликина ва Шаховскаянинг услубиятида (*Мерзликина Г.С., 2018*) амалга оширилган ёндашувга кўра корxonанинг ишлаб чиқариш салоҳияти муаллифлар ўз ичига олган предмет таркибий қисмлари бўйича кўрсаткичларни умумлаштириш йўли билан аниқланади:

- бозор компоненти: маҳсулотга салоҳият талаб ва корхона эгаллаган бозор улуши, корхона маҳсулотига бўлган талабнинг салоҳият ҳажми, корхона ва меҳнат бозори, корхона ва ишлаб чиқариш омиллари бозори;

- ишлаб чиқариш компоненти: ишлаб чиқаришнинг салоҳият ҳажми, асосий фондларнинг салоҳият имкониятлари, хом ашё ва материалларнинг салоҳият имкониятлари, профессионал кадрларнинг салоҳият имкониятлари;

- молиявий компонент: ишлаб чиқаришнинг салоҳият молиявий кўрсаткичлари (рентабеллик, ликвидлик, тўлов қобилияти), салоҳият инвестиция имкониятлари.

Мерзликина ва Л.С.Шаховская томонидан таклиф қилинган ёндашувдан ташқари Л.Д.Ревуцкий (*Ревуцкий Л.Д., 2017*) томонидан таклиф қилинган корхонанинг ишлаб чиқариш салоҳиятини аниқлаш ва баҳолашнинг батафсил услубиятини келтириш мумкин. “Ишлаб чиқариш салоҳияти” деганда у икки ёки уч сменали иш тартиби ва меҳнат ва ишлаб чиқаришни мақбул ташкил этиш билан мавжуд ишлаб чиқариш фондлари асосида асосий ишлаб чиқариш ишчилари томонидан маълум вақт (масалан, бир йил) давомида бажарилиши мумкин бўлган меҳнат сарфларининг берилган ўлчов бирликларида (меъёрий соатлар) иш ҳажми тушунилади”. Унинг фикрича, корхонанинг ишлаб чиқариш салоҳиятини иқтисодий баҳолаш тизимини ҳисоблаш асосида айнан шу тушунча ётади.

Бундан ташқари, Г.С.Мерзликина, Л.С. Шаховская ва Л.Д. Ревуцкийлар томонидан таклиф қилинган корхонанинг ишлаб чиқариш салоҳиятини баҳолаш ва таҳлил қилиш ёндашувларида сезиларли камчиликлар мавжуд. Улар ишлаб чиқариш салоҳиятининг таркибий, таркибий ва ахборот таркибий қисмларини, ишлаб чиқариш салоҳиятининг барча таркибий қисмларининг ўзаро алоқаси ва ўзаро боғлиқлигини ҳисобга олмайдилар.

Ҳозирги вақтда корхонанинг ишлаб чиқариш салоҳияти даражасини баҳолаш муаммосига энг муваффақиятли ёндашув П.А.Фомин ва М.К.Старовойтовлар (*Старовойтов ва Фомин, 2019*) томонидан таклиф қилинган баҳолаш усули ҳисобланади, унга кўра корхонанинг ишлаб чиқариш салоҳияти даражасини баҳолаш уч босқичда амалга оширилади:

1) таркибий қисмлари ишлаб чиқариш, кадрлар ва моддий, ахборот, ташкилий-иқтисодий таркибий қисмлар бўлган корхоналарнинг ишлаб чиқариш салоҳияти элементларини, шунингдек уларнинг хусусиятларини аниқлаш;

2) корхонанинг ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини турлари бўйича баҳолашнинг умумий ва махсус кўрсаткичларини ишлаб чиқиш, хусусан, муаллифлар ишлаб чиқариш, моддий ва кадрлар таркибий қисмларининг ҳолатини баҳолашни таклиф қиладилар;

3) кўрсаткичларнинг чегаравий қийматларини аниқлаш ва таҳлил қилинаётган корхонани у ёки бу тоифага (ишлаб чиқариш салоҳиятининг юқори, ўрта, паст даражаси) белгилаш.

Ю.Ю.Коробкова (*Коробкова, 2012*) томонидан таклиф қилинган ишлаб чиқариш салоҳиятини баҳолаш услуб қуйидаги жиҳатлари билан ажралиб туради:

1) Муаллиф нафақат унинг ҳажмини, балки фойдаланиш самарадорлиги даражасини ҳам аниқлашнинг кенг қамровли услубиятини таклиф қилади, ресурс ва самарадорлик ёндашувларининг афзалликларини уйғунлаштиради;

2) Интеграциялашган ёндашув нуқтаи назаридан ишлаб чиқариш салоҳиятининг прогнозли ривожланиш даражаси модели таклиф қилинган;

3) Ишлаб чиқариш салоҳияти уни ташкил этувчилари ҳолати, улардан фойдаланиш ҳолати нуқтаи назаридан ҳар бир таркибий қисм муҳимлик даражасини инобатга олган ҳолда баҳоланади.

Россиялик тадқиқотчи О.В.Карсунцева (*Карсунцева, 2014*) томонидан таклиф қилинган услубнинг афзаллик жиҳатлари қуйидагилар саналади:

1) Ишлаб чиқариш салоҳияти уни ташкил этувчилари ҳолати, улардан фойдаланиш ҳолати нуқтаи назаридан ҳар бир таркибий қисм муҳимлик даражасини инобатга олган ҳолда пировардида интеграл кўрсаткич қийматига биноан баҳоланади;

2) услубиятнинг универсаллиги (нафақат корxonани, балки тармоқни ҳам баҳолаш учун ишлатилиши мумкин ва ҳоказо).

Тадқиқот методологияси.

Илмий-тадқиқот мавзуга оид хорижий ва маҳаллий тадқиқотчилар изланиш натижаларига таянилди ва статистик, танлаб кузатиш, таққослаш, экспертлар баҳоси каби усуллардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Алоҳида корxonаларнинг ресурслардан самарали фойдаланиш шарти билан рақобатбардош маҳсулотларнинг мақбул ҳажмини ишлаб чиқариш қобилиятини ўлчашнинг энг мақбул воситаси *кўп ўлчовли омиллар таҳлилидир*. Тўқимачилик саноати корxonаларининг ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланишни баҳолашнинг мақсади, вазифалари ва талабларига бошқа усулларга қараганда яхшироқ жавоб беради.

Тўқимачилик саноати корxonасида ишлаб чиқариш салоҳияти ҳолати ва ундан фойдаланиш даражасини баҳолашнинг мавжуд усулларига таянган ҳолда барча тўқимачилик саноати корxonасининг ишлаб чиқаришидаги ажралиб турадиган белгиларига қараб қуйидаги икки бўлимдан иборат кўп омилли таҳлил усули ёрдамида тўқимачилик саноати корxonалари ишлаб чиқариш салоҳиятини шакллантирилган ҳолати ва ундан фойдаланиш даражасини баҳолаш усулини такомиллаштиришни амалга оширдик:

1-БўЛИМ: тўқимачилик корxonаси ишлаб чиқариш салоҳиятини шакллантирилганлик ҳолатини баҳолаш усулини ишлаб чиқиш.

2-БўЛИМ: тўқимачилик корxonаси ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиш даражасини баҳолаш усулини ишлаб чиқиш.

Дастлаб 1-бўлим “Тўқимачилик корxonаси ишлаб чиқариш салоҳиятини шакллантирилганлик ҳолатини баҳолаш усулини ишлаб чиқиш” жараёнини амалга оширишнинг босқичлари шакллантирилди ва у қуйидагилар саналади:

Биринчи босқичда тармоқнинг ва илмий-тадқиқот муассасаларининг етук мутахассисларидан иборат экспертлар гуруҳини танлаш. Ушбу босқичда маҳаллий ва худудий даражадаги ижро этувчи ҳокимият органлари бошқарув ходимлари ва корxonалар, илмий муассасалар ва ихтисослаштирилган органлар мутахассислари орасидан экспертлар гуруҳини танлаш амалга оширилади ва ўрганилаётган объектларнинг экспорт фаолияти натижалари тўғрисида ахборот материални танлаш олиб борилади. Экспертлар сифатида тўқимачилик саноати ишлаб чиқариш ҳамда экспорт фаолиятини яхши биладиган етакчи мутахассислар ва олимлардан ташкил топган 30 кишидан иборат экспертлар гуруҳи танлаб олинди.

Иккинчи босқичда экспертлар томонидан корxона ишлаб чиқариш салоҳиятини шакллантирилганлик ҳолатини баҳолашнинг кўрсаткич ва мезонларини танлаш ҳамда танланган кўрсаткичларнинг муҳимлик даражаси (оғирлик вазни)ни аниқлаш амалга оширилди.

Учинчи босқичда коэффицентларнинг ахборот модулини стандартлаштириш ва меъёрлаштириш ҳамда уларни ҳисобланган маълумотлар мажмуасига келтириш амалга оширилди.

Тўртинчи босқич. Корxона ишлаб чиқариш салоҳиятини шакллантирилганлик ҳолатини баҳолаш усулини ишлаб чиқиш. Таклиф этилган усулга биноан дастлаб тўқимачилик корxonаси ишлаб чиқариш салоҳияти таркибий қисмлари бўйича ишлаб чиқариш салоҳияти ҳолатини тавсифловчи кўрсаткичларнинг бирламчи интеграл

кўрсаткичлари ушбу кўрсаткичларнинг муҳимлик даражасини инобатга олган ҳолда ҳисобланади. Шундан сўнг тўқимачилик саноати корхоналарини ишлаб чиқариш салоҳияти ҳолатини баҳолашнинг якуний интеграл кўрсаткичи ушбу бирламчи интеграл кўрсаткичларга таянган ҳолда ҳисобланади.

Бешинчи босқич. Ўрганилаётган тўқимачилик саноати корхоналари ишлаб чиқариш салоҳиятини шакллантирилганлик ҳолатини баҳолаш.

Олтинчи босқич. Тўқимачилик саноати корхоналари тўқимачилик саноати корхоналари ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг муқобил стратегиясини танлашларини ишлаб чиқиш.

Еттинчи босқич. Тўқимачилик саноати корхоналари тўқимачилик саноати корхоналари ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг чора-тадбирларини ишлаб чиқишишлаб чиқиш ва асосий омилларини прогнозлаш.

Тўқимачилик саноати корхоналари ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиш даражасини баҳолаш ҳам юқорида келтирилган босқичларда амалга оширилади.

Услугиятни синовдан ўтказиш учун эмпирик асос сифатида «KAMALAK SHABNAM TEKS» МЧЖ; «BETLIS TEKSTIL» МЧЖ; «FULL COTTON» МЧЖ лари танлаб олинди. Ўрганилаётган 3 та тўқимачилик саноати корхонасининг 2025 йил бўйича ишлаб чиқариш салоҳияти ҳолати ва ундан фойдаланиш даражасининг умумлашган интеграл кўрсаткичи олинган қийматларини баҳолаш муаллиф томонидан ишлаб чиқилган иерархик шкалага мувофиқ баҳоланди. Натижалар шуни кўрсатадики, 2025 йилда ишлаб чиқариш салоҳияти ҳолати «KAMALAK SHABNAM TEKS» МЧЖ ва «BETLIS ТЕКСТИЛЬ» МЧЖ ларда “юқори” ҳамда «FULL COTTON» МЧЖ да “ўрта” ҳолатидадир. 2025 йилда ушбу тўқимачилик корхоналарида ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиш даражаси «KAMALAK SHABNAM TEKS» МЧЖ да “критик” ҳамда «BETLIS ТЕКСТИЛЬ» МЧЖ ва «FULL COTTON» МЧЖ ларда “паст” даражададир.

Хулоса ва таклифлар.

Олиб борилган тадқиқот натижалари асосида тўқимачилик корхоналарида маркетинг натижадорлигини бошқариш самарадорлигини ошириш учун қуйидагиларга эътиборни қаратиш лозим:

- инновацион фаолиятни жадаллаштириш;
- ишлаб чиқариш самарадорлигини янги техник-технологик даражага кўтариш ва рақобатбардош товарлар ишлаб чиқариш ҳажмини йиллар бўйича барқарор ўсишини таъминлайдиган қулай шароитларни яратишга йўналтирилган махсус чоралар Дастурини зудлик билан ишлаб чиқиш, муҳокама этиб қабул қилиш ва уни ҳаётга тадбиқ этиб ўзгартириш;
- ушбу жараёнда уларнинг молиявий жиҳатларига ҳамда кадрлар масаласига жиддий эътибор бериш;
- тадбирларни амалга ошириш учун эса бозор ҳолати, истеъмол хатти-ҳаракати доимий равишда тадқиқ этилиши, натижалар асосида корхонанинг келгусидаги ривожланиш стратегияси шакллантирилиши ва барча фаолият соҳаларида инвестиция фаоллигини ошириш тактикаси ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқдир.

Адабиётлар / Литература/References:

Abdurahmonovich I.R. –(2020). *Integral Assessment of the Capacity of Textile Industry Enterprises // Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN: 2249 –0892 Vol10 Issue–02, Dec– PP.52-57.*

Карсунцева О.В. –(2014). Формирование и реализация стратегии повышения уровня использования производственного потенциала предприятий машиностроения: автореф. дис. на соиск. уч. степ. док. экон. наук. - Самара,– 48 с.

Коробкова Ю.Ю. –(2020). Комплексная оценка использования производственного потенциала на предприятиях машиностроения: автореф. дисс. ... канд. экон. наук. - М., - 25 с.

Мерзликина Г.С. –(2020). Оценка экономической состоятельности предприятия / Г.С.Мерзликина. - Волгоград: Изд-во ВолгГТУ,

Ревуцкий Л.Д. –(2020). Потенциал и стоимость предприятия / Л.Д.Ревуцкий. – М.: Перспектива,- 156 с.

Старовойтов М.К., Фомин П.А. –(2020). Особенности оценки потенциала промышленных предприятий // Антикризисное и внешнее управление. – № 2. – С. 27–41;

Старовойтов М.К., Фомин П.А. –(2020). Практический инструментарий организации управления промышленным предприятием. – М.: Высшая школа. – 266 с.